

Den stereotypiserande aversionens problem ur psykologisk och pedagogisk synvinkel

Ake^o Bjerstedt 26 november 1964

Vi som sysslar med praktisk-pedagogiska frågor riskerar lätt att ensidigt koncentrera oss på kunskaps- och färdighetsförmedling i begränsad mening. Som lärare informerar vi, prövar kunskaper och betygsätter. Som forskare studerar vi, hur vi kan effektivisera kunskapsförmedling och färdighetsträning, liksom hur vi kan göra prov och betygsättning tillförlitligare. Detta är utan tvivel betydelsefulla uppgifter, fulla av fascinerande problem. Men någon gång kanske vi stannar upp och frågar oss själva, om vi inte försummar vissa ännu viktigare uppgifter - i en värld, som på en gång är fylld av intolerans och konflikter och samtidigt med sådan intensitet håller på att lagra förintelsevapen. Aldrig förr i mänsklighetens historia, har det sagts, har så få haft tillfälle att förstöra så många och så mycket på så kort tid. Vi bor på en planet, som börjar likna en slarvigt övervakad krutfabrik, men vi föredrar att inte tänka på vad som skulle kunna hända, om någon skulle vilja leka med tändstickor i den, och vi gör oss därför inte mycken möda att vidta andra åtgärder än att fortsätta anhopningen av krutdurkar.

Men vad kan beteendeforskaren eller den praktiskt verksamme pedagogen göra åt världens paradoxala vanvett? Sannolikt inte mycket. Med säkerhet ingenting alls, om han aldrig ägnar saken en tanke utan likt strutsen sticker huvudet i sanden. Kanske ändå något - om beteendeforskare och pedagoger på olika håll i världen verkligen koncentrerade sig på intoleransens och konfliktens dynamik och därpå byggda konfliktpreventiva åtgärder. Att världens lärare härvid skulle kunna spela en viss roll förefaller högst sannolikt.

Bland de många fenomen, som torde vara relevanta i detta sammanhang, vill jag här några ögonblick stanna inför ett: den stereotypiserade intoleransens speciella problem, som ju f. ö. är av betydelse inte bara på det internationella planet utan naturligtvis också på många andra samlevnadsområden.

Vi är alla medvetna om hur vanliga godtyckligt tillyxade generaliseringar av enskilda nationaliteters eller rasers särdrag är. Dessa förenklingar av en brokig verklighet vore inte i och för sig så farliga, om de inte följdes av lika ensidiga värderingar. Den ena nationens *egenskaper* uppvärderas och idealiseras lika mycket som den andras särdrag nedvärderas. Lika viktigt som det är för en enskild människa, att hon inte har vanföreställningar om de personer hon har att göra med, lika viktigt torde det vara för en nation, att dess upplevande av en annan nation står i god kontakt med verkligheten. Upplever man motparten som fientligt sinnad utan grundad anledning, så är det t. ex. möjligt, att man - likaså utan grundad anledning - rustar sig till tänderna och låter sina tankar snudda vid frågan om s. k. *preventivkrig*...

Ur psykologisk synpunkt är de negativa nationsstereotypierna knappast något särfenomen utan ligger på samma linje som en rad andra stereotypibildningar med negativt förtecken.

Låt mig ta ett konkret exempel av något annat slag. En kanadensisk forskare sände i experimentellt syfte brev till 100 hotell och beställde rum. Till varje hotell sändes två brev. Båda breven bad om rum samma dag och postades vid exakt samma tillfälle. Det ena brevet lät han underteckna Mr. Greenberg och det andra Mr. Lockwood. Av de inkomna svaren framgick, att 93% av hotellen hade rum för Mr. Lockwood, medan endast 36% hade plats över för Mr. Greenberg. Eftersom ingen av hotellägarna viste något om de båda rums-sökandena - de existerade ju i själva verket icke - måste svaren innebära ett stereotypiserat undvikande av den personkategori, som Mr. Greenberg med ledning av namnet antogs tillhöra, nämligen judarnas.

Som allmän beteckning för dessa fenomen kan vi använda termen *stereotypiserad aversion mot personplural*. Med *stereotypiserad* menar vi en övergeneraliserad och odifferentierad inställning, en aversion som icke är tillräckligt motiverad av egenskaper hos det enskilda objekt den riktar sig mot. Med *personplural* avser vi en kategori av personer med något gemensamt kännetecken: t. ex. religion, ras, yrkesgrupp, kön eller nation.

Forskningen kring ett fenomen av denna icke önskvärda typ kan ofta koncentreras kring *tre kärnfrågor*. För det första: I vilka former finner vi fenomenet? För det andra: Hur uppkommer det, och vilka faktorer främjar dess förekomst? Och för det tredje: Vilka mått och steg kan rekommenderas för att komma till rätta med det?

Den första frågan skall vi inte fördjupa oss alltför mycket i. Den stereotypiserade aversionen förekommer tydligen på mycket *skiftande intensitetsnivåer*: verbal rejektion, diskrimination och fysisk attack.

Mildast är givetvis *den verbala rejektionen*. Skämtsamt, jargongmässigt möter vi den dagligen, då vi skryter med de kategorier vi känner oss lojala med och faller generaliserande förkastelsesdomar över de grupper vi inte tillhör. Vi faller nedvärderande omdömen om personkategorier, som konkurrerar med oss på arbetsmarknaden; vi tilltror gärna politiska motståndare allehanda moraliska lyten; vi uttalar oss tvärsäkert om var på den utrikespolitiska arenan som bovarna finns etc. Som regel är väl detta tanklös jargong utan större betydelse. Men hos vissa av våra medmänniskor spårar vi nog ibland en fanatisk hätskhet, som kan verka skrämmande, eller en så konsekvent nedvärdering av andra intressesfärer än de egna, att den gör ett löjligt intryck. Ett avsnitt från H.G. Wells *A Modern Utopia*, som beskriver en engelsk botanist, kan vara en nöjsam illustration:

"Han hade" - heter det i fri översättning - "en stark positiv känsla för alla botanister, ja t. o. m. biologer, gentemot alla fysiker och liknande representer för de exaktare vetenskaperna, vilka han samtliga betraktade som tråkiga, mekaniska, otrevliga; å andra sidan hade han en stark positiv känsla för alla, som ägnar sig åt naturvetenskaperna, gentemot psykologer, sociologer, filosofer och litteratörer, vilka han vid denna jämförelse betraktade som vilda, dåraktiga och omoraliska; men han hade en stark positiv känsla för alla bildade i jämförelse med arbetare, vilka han i detta sammanhang betraktade som bedrägliga, ljugande, dagdrivande, berusade, tjuvaktiga och smutsiga; men givetvis var dessa tillsammans med de övriga, i egenskap av "engelsmän", överlägsna alla andra sorter av européer".

Ju mer intensiv den verbala rejektionen är, desto större är möjligheten, att den också skall följas av *diskrimination*, då vi icke ger folk likvärdig behandling, då vi utesluter dem från vårt grannskap, våra skolor, vissa yrken osv. En brottsling eller en sinnessjuk utesluter vi också i vissa sammanhang, men som regel på individuella grunder. Vad jag här avser är den stereotypa diskriminationen, som bygger på det faktum, att individen tillhör ett visst personplural.

Fysiska attacker representerar den högsta intensitetsgraden. Våldshandlingar kommer emellertid sällan oförberett, diskriminationen inte heller. Omkring sjuttio år av politisk antisemitism av verbal karaktär *föregick* de diskriminerande Nürnberglagarna - under Bismarcktiden relativt mild, under Hitlertiden hysteriskt upprörd. Och *efter* lagarna följde ett våldsamt attackprogram med gasugnarna i Auschwitz som höjdpunkt.

Så över till vår *andra fråga*: Hur skall uppkomsten och bibehållandet av de stereotypa aversionerna förstås? Hur skall denna speciella form av intolerans kunna fogas in i större psykologiskt och socialt sammanhang? Vi har tre huvudled i vårt problemfält: *aversions-subjektet*, den person från vilken aversionen utgår; *aversions-objektet*, den person eller de personer aversionen är riktad emot; och slutligen det *situationella fältet*, innefattande både den historiska och sociokulturella bakgrundssituationen och den specifika närsituationen. Jag skall i största korthet säga något om vart och ett av dessa tre med varandra nära sammanhängande led.

Låt mig börja med det *situationella fältet*! Att historiska och samhälls-ekonomiska förhållanden ofta är viktiga bidragande faktorer, är uppenbart. Marxisterna har sin teori otvetydigt klar: *Rasfördom är en social attityd, proklamerad av en exploaterande klass för att stigmatisera en viss grupp som underlägsen, så att utnyttjandet av gruppen själv eller dess resurser kan rättfärdigas*. Teorin passar bra in på en del gamla resonemang kring kolonialfolken. Dessa behövde den vite mannens övervakning och skydd, hette det; det var den vite mannens börda, som han ädelt axlade - allt under det han gjorde sig goda förtjänster. Som *universalteori* är exploateringsteorin emellertid otillräcklig. Det finns många former av stereotypiserad intolerans, som är helt orelaterade till ekonomiska spekulationer.

Mycket viktigt att konstatera är naturligtvis, att aversionen ofta överföres både direkt och indirekt genom närsituationens uppfostran och undervisning. Amerikanska socialpsykologer har t ex i undersökningar kunnat påvisa, hur hårdhänt och direkt barn i vissa distrikt läres att undvika och nedvärdera negrer. Vad läraren säger och gör, och vad skolans läro- och läseböcker innehåller, kan f. ö. ofta - utan att detta varit någons syfte - successivt bygga upp stereotypa föreställningar om krakteristika hos främmande regioners utövare, andra folkslag, speciella yrkesgrupper eller olika kön. Eftersom vi är så vana vid fördomsmönstren i vår egen kulturkrets, märker vi inte alltid de *lätta* snedvridningarna, även om vi bemödar oss om att rensa ut de grova. Men om vi läser böcker i orienteringsämnen från vitt skilda kulturer sida vid sida, och om vi studerar, hur t. ex. religiösa företeelser eller historiska skeenden beskrives, blir vi varse diskrepanserna. Då blir vi också lättare medvetna om att objektiviteten inte alltid är lättfångad.

Det kan självfallet vara viktigt att klargöra, i vad mån en viss typ av aversion är baserad på faktiska förhållanden, d.v.s. om *aversionsobjekten* verkligen har sådana karakteristika, som gör aversionen motiverad. Det finns givetvis en realistisk eller halvrealistisk aversion (t. ex. den som arbetsgivare visar mot vissa kategorier f. d. brottslingar, där det finns en statistisk påvisbar sannolikhet för återfall). Att här gå in på de omfattande undersökningar, som gjorts rörande t. ex. olika nationaliteters och rasers psykologiska status, är inte möjligt. Det kan räcka med att påpeka, att de flesta undersökningar visat, att flertalet allmänt omfattade föreställningar om nations- och rasegenskaper är helt oriktiga. Hur kan då stereotypier leva kvar, trots att de vid närmare undersökning visar sig bygga på falska förutsättningar? De flesta personkategorier är för det första högst *heterogena*, och den upplevelsehypotes, som förmedlats genom tradition eller på annat sätt, tycker man sig i vissa fall få bekräftad. De fall, som inte stämmer, minns man däremot inte så noga. Förväntan styr nämligen i hög grad våra upplevelser, och det som inte passar in i den meningsfulla gestalt, som vår förväntan vill skapa, förbises lätt. En annan orsak är, att aversionen som regel leder till *minskad kontakt* med aversionsobjektet, vilket i sin tur inskränker möjligheterna till felkorrektion. I den internationella politiken ser vi gång på gång exempel på hur detta förhållande kan leda till en farlig djävulscirkel: ömsesidig aversion leder till avbrutna kontakter, och därigenom uppstår ökade missförstånd, som leder till ytterligare ökad aversion osv.

Tydligt är att varken analyser av det situationella fältet eller av aversionsobjektet är tillräckliga, för att vi helt skall kunna förstå de stereotypa aversionerna. Det krävs också en granskning av *aversionssubjektet*. Med andra ord: Vilken roll kan den stereotypa intoleransen spela i den enskilde individens personliga dynamik? Den rollen kan uppenbarligen vara av mycket olika karaktär för skilda individer. Det kan t. ex. vara lämpligt att skilja mellan de fall, där vi har att göra med ren konformitet mot en inom gruppen eller samhället härskande norm, och sådana fall, där aversionsbeteendet har stark funktionell betydelse för individen.

Gruppen av *konformister* är troligen stor men knappast enhetlig. Bl. a. varierar konformitetens medvetandegrad. Slappa konformister reflekterar inte så mycket över förhållandena ifråga (alla säger, att det förhåller sig så - då är det väl så). Andra är mer medvetet beräknande. Utan att hålla med om vissa aversionsmönster blir man kanske icke accepterad i sin firma, i sin klubb, i sitt gäng. En person anställer t. ex. inte negrer, om han tror, att konkurrenter eller kunder skulle tala illa härom. Varför skulle jag vara den förste? - frågar han sig.

Men låt oss också stanna inför den andra kategorin, där den stereotypiserade intoleransen i och för sig är *direkt funktionellt relevant!* Kunskaper om den har vi bl. a. fått genom systematiska jämförelser mellan individer med många och starka stereotypa aversioner å ena sidan och individer med få eller inga sådana aversioner å den andra.

Det visar sig i dessa studier, att förekomsten respektive frånvaron av detta slag av aversioner inte är ett fristående drag i personligheten utan står i god samklang med ett helt syndrom av karakteristika. En *person med många stereotypa aversioner* är oftast allmänt misstänksam och ger uttryck för en jungel-filosofi, sammansatt av aggressiv tuffhet och pessimistisk misstro mot

andra. Han är vanligen allmänt etnocentrisk, dvs ger många uttryck för övervärdering av de egna grupperna och den egna nationen. Religiöst är han gärna doktrinär. Allmänpsykiskt visar han många prov på mental inflexibilitet, svårighet till omställning, motvilja mot det som är komplicerat och mångtydigt. Han vill ha världen enkel och välarrangerad och följa okomplicerade och dogmatiskt omfattade regler. I barnuppföstringsfrågor omfattar han som regel en auktoritär inställning, i vilken fruktan och absolut lydnad utgör hörnstenarna.

"Personen med få eller inga stereotypa aversioner" å andra sidan är betydligt mindre misstänksam. Han vill gärna bygga sina omdömen om andra på fakta och är mindre benägen till förhastade slutsatser. Han har överhuvudtaget större tolerans visavi det komplicerade och mångtydiga och fordrar inte i samma grad enkla formler. I religiöst avseende är han oftare humanistiskt-rationellt inriktad, eller också visar han upp en rent agnostisk attityd. I barnuppföstringsfrågor är han mer benägen att hylla sådana principer, som bygger på ömsesidig tillit och på samverkan mellan uppfostrare och barn.

Jag har härmed hastigt skisserat upp något om vad man f. n. tror sig veta om den stereotypa intoleransens samspel med andra faktorer. Tydligen kan man inte ge någon huvudnyckel, som med ett grepp löser uppkomstproblemet. Men också en nyckelknippa med förklaringar kan vara av värde.

Vår tredje huvudfråga var denna: *Vilka mått och steg kan vi rekommendera för att komma tillrätta med den stereotypiserade intoleransens problem och dess ständiga konfliktrisker?* I detta sammanhang kanske framför allt: Vad kan skolan göra? Vår kunskap är väl ännu inte så ingående, att recept-likare rekommendationer kan ges med garanti för snabba resultat. Men vår skiss av fenomenets bakgrund ger oss i alla fall vissa riktlinjer. Jag skall försöka sammanfatta dessa i ett par huvudpunkter.

Eftersom det situationella fältet med dess yttre inflytelser alltid är av betydelse, bör vi naturligtvis till en början i möjligaste mån söka hindra, att våra elever i skolan utsättes för *fördomsfull information*. Eleverna bör på alla stadier kunna göra anspråk på allsidig och objektiv information utan etnocentriska faktaförskjutningar. Är det något stoffområde, som icke anses lämpa sig för korrekt och objektiv framställning på ett visst lägre åldersstadium, bör alternativet icke vara att ge en mindre korrekt och mera subjektiv framställning - utan i stället att uppskjuta presentationen till ett senare stadium. En noggrann granskning av läroböcker och lästexter ur dessa speciella synpunkter vore önskvärd. Särskilt känsliga torde läroböckerna i historia, samhällskunskap och religionskunskap vara.

Antingen vi anser det önskvärt eller icke, är enskilda länders ställning som separata kulturhärdar snart en historisk företeelse. I allt större utsträckning blir vi världsmedborgare. Skolan bör göra sitt till för att underlätta elevens anpassning till en värld utan gränser också genom att tidigt konfrontera honom med ett *kosmopolitiskt stoff*. Vi bör t. ex. utnyttja det faktum, att eleverna via TV redan nu kan få sig serverade konkreta glimtar från en fantasieggande och högst angelägen internationell erfarenhetsvärld. Det är väl f. ö. bara en tidsfråga, innan globala skol-TV-sändningar är en vardaglig verklighet. För den som själv haft tillfälle att observera vad internationella barnläger kan betyda för barns känsla av världsmedborgarskap och för nedbrytande av förutfattade

meningar, skulle det vidare vara av intresse att se, vad systematiska elevutbyten mellan olika länder under terminstid skulle kunna bjuda - om sådant skulle låta sig realiseras. I väntan på sådana försök borde systematiserad internationell kommunikation via brev och ljudband kunna organiseras i skolans regi i större utsträckning än nu.

Även om dessa två typer av informationskontroll - utrensning av fördomsfull information och befrämjande av kosmopolitisk bredd - utgör viktiga ingredienser i skolans intoleranspreventiva arbete, är de icke tillräckliga. Eftersom vi ju aldrig helt kan skydda våra elever från fördomsfull information från andra källor, måste vi också angripa problemet med annorlunda inriktade åtgärder.

Det är således uppenbart, att emotionell otrygghet är en utmärkt grogrund för intoleranta gruppattityder. Kravet på oss - som lärare och uppfostrare - att skapa en god *emotionell grundtrygghet* är därför starkt, även ur den speciella synpunkt vi här närmast granskar. Om individen *inte* får känna psykologisk trygghet, förståelse och tolerans från sina egna föräldrar och sina tidigaste föräldrasubstitut - lärarna på skolans lägre stadier - är det tivelaktigt, om han senare får lätt att finna trygghet i relationer till andra människor. Det ligger då nära till hands, att han utvecklar den karakteristiska misstänksamhet och aggressivitet, som vi såg hos de typiskt stereotypibenägna. Har barnet däremot hos föräldrar och lärare fått en grundläggande upplevelse av att mänskliga relationer kan baseras på ömsesidig tillit och på förtroende, har sannolikt en god psykologisk grund lagts också för tolerantare gruppattityder. *Det* barnet har troligen fått en långtidsverkande vaccinering mot obefogad misstänksamhet och ångslighetsbaserade aggressionstendenser, och det blir inte lika benäget att acceptera obestyrkta negativa stereotypier som längre fram möter det utifrån.

Denna grundläggande förtroendeattityd bör vidare efterhand byggas ut - inom skolans ram - med *vana att samarbeta på jämställd fot* med elever från olika bakgrundsmiljöer och med skilda färdigheter och intressen. Det är angeläget, att de möjligheter grundskolan härvidlag erbjuder utnyttjas - och utnyttjas på rätt sätt. Differentiering inom klassens ram och grupparbete har blivit modeuttryck, men de kan tyvärr täcka mycket olika verkligheter. Differentieringen får inte *alltid* gå ut på att skapa färdighetshomogena delgrupper. Grupparbetet får inte enbart bli ett sätt att förenkla lärarens arbetsadministration - genom en auktoritär hierarki, där gruppchefer vidarebefordrar order från läraren-kaptenen. *Det* målet bör aldrig glömmas bort, att eleverna - åtminstone efterhand - skall vänjas vid demokratiska arbetsformer, där var och en har rätt att göra sin röst hörd och delta i arbetsplanering och beslut. Elevernas självstyrelse bör av samma skäl successivt byggas ut. Den som vant sig att lyssna till andra parter meningar, blir inte lika lätt benägen att acceptera stereotypa förhandsomdömen; den som vant sig vid att arbeta i heterogena grupper, är inte heller lika benägen att tolka det avvikande som något apriori negativt. Vana vid demokratisk beslutsteknik med noggrann prövning av föreliggande fakta kan vara ett betydelsefullt motgift mot allehanda förhastade domslut; och vad är en stereotypiserad aversion annat än ett förhastat domslut?

Den *rationella* och *avvaktande inställningen* bör också mer än som ofta varit fallet få genomsyra elevens möte med *skolans kunskapsstoff*. För hundra år sedan ställde P.A. Siljeström svenska pedagoger den frågan, om inte *påveväldet* brett ut sig alltför mycket inom skolan, om inte eleverna i alltför hög grad

vandes vid att i läraren se den förkroppsligade ofelbarheten och i den tryckta läroboken en otvistlig sanningskälla, och om inte lärjungarna i alltför hög grad matades med ett färdiglagat vetande, som skapade osjälvständighet och benägenhet att utan undersökning acceptera vad helst personer med något slags yttre auktoritet säger. Trots väsentliga förbättringar av skolans inre arbete sedan Siljeströms dagar har frågan inte förlorat sin aktualitet. Vi har så lätt att glömma bort, att *mängden* serverade kunskaper på många områden är betydligt mindre viktig för eleven än dennes attityd mot kunskapsförvärv och dennes vana att möta oprövade auktoriteter med sund skepsis. Ju högre upp i skolan eleven kommer, desto oförsvarligare vore det, om vi inte också sökte skapa en slags *granskande inställning* hos våra elever: en inställning, som kräver experimentella belägg och dokumentation; en inställning, som är medveten om det tryckta ordets högst varierande sanningshalt, och som är sammankopplad med någon vana att analysera texter kritiskt. En individ med sådan inställning och sådan vana blir inte lika lätt offer för stereotypiserade aversioner; han är van att pröva varje enskilt fall för sig och godtar inte utan vidare generaliseringar.

Trots de studier, som gjorts, och de rekommendationer, som man försöksvis kan härleda ifrån dessa, vet vi fortfarande för litet i många viktiga frågor, som har med intoleransens problem att göra. Det förefaller angeläget, att fortsatta undersökningar på detta område kommer till stånd.

Låt mig avslutningsvis få vidga perspektivet något och också uttrycka den förhoppningen, att vårt land skall anse sig ha råd att allvarligt satsa på tvärvetenskaplig freds- och konfliktforskning, bl. a. genom upprättandet av särskilda forskargrupper - med eller utan institutkaraktär, och att vid sidan av ekonomer och jurister även beteendeforskare (psykologer, sociologer och pedagoger) där ges tillfälle att spela en roll. *Eftersom krigen har sitt ursprung i människornas sinnen, är det i människornas sinnen, som försvarandet av freden måste byggas upp* - heter det i Unesco-stadgan. Om de orden är riktiga, kan vi som beteendeforskare och praktiskt verksamma pedagoger knappast komma från vår del av ansvaret.

Litteratur

A. Exempel på större och viktigare arbeten

1. Adorno, T.W. et al. *The authoritarian personality*. New York: Harper, 1950.
2. Allport, G.W. *The nature of prejudice*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley, 1954.
3. Bettelheim, B. & Janowitz, M. *Social change and prejudice*. New York: Free Press, 1964.
4. Buchanan, W. & Catril, H. *How nations see each other*. Urbana: Univer. of Illinois Pr., 1953.
5. Christiansen, B. *Attitudes toward foreign affairs as a function of personality*. Oslo: Oslo Univer. Pr., 1959.
6. Martin, J.G. *The tolerant personality*. Detroit: Wayne State Univer. Pr., 1964.
7. Klineberg, O. *The human dimension in international relations*. New York: Holt, 1964.

8. rokeach, M. *The open and the closed mind*. New York: Basic Books, 1960.

B. Egna undersökningsrapporter och diskussionsbidrag

1. Experiment i internationell samlevnad. Barn i By, 1958, 1, 6-11.
2. Reduction of "barrier tendencies" during experience of international co-living. Psychological control studies of certain aspects in the CISV socio-educational approach. *Acta Psychologica*, 1958, 13, 329-346.
3. Assessing socio-educational attempts to overcome national barriers among children. *Proceedings of the XIIIth International Congress of Applied Psychology*, Rome, 1959. Ss. 572-573.
4. Den internationella inställningens "medvetenhet" och "nyansrikedom". En metodologisk notis och några illustrationer. *Pedagogisk Tidskrift*, 1959, 95, 153-169.
5. "Främmande nationer ur skilda synvinklar". Stockholm: International Association of CISV, 1959.
6. "Internationell orientering" och personlighetsvariabler på ett frågeschema. *Pedagogisk Tidskrift*, 1959, 95, 148-153.
7. Negativa nationsstereotyper och mera generella kognitiva karakteristika. *Pedagogisk Tidskrift*, 1959, 95, 133-148.
8. Upplevelse av främmande nationer. *Nordisk Psykologi*, 1959, 11, 287-295.
9. A study of dyadic communication in international settings. I: Å. Bjerstedt, *Glimpses from the world of the school child*. New York: Beacon House, 1960. Ss. 87-127.
10. "Ego-involved world-mindedness", nationality images, and methods of research. *The Journal of Conflict Resolution*, 1960, 4, 185-192.
11. Informational and non-informational determinants of nationality stereotypes. *The Journal of Social Issues*, 1962, 18, 24-29.